

UDK: 272-72 (497.5/.6+497.11+497.16)“18/19“
Pregledni rad
Priljeno: kolovoz 2015.

Tomo VUKŠIĆ
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
J. Stadlera 5, BiH – 71000 Sarajevo
ordinarijat.bih@gmail.com

PRAVNI OKVIR DJELOVANJA KATOLIČKE CRKVE I NEKI PODACI O KATOLICIMA KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA U CRNOJ GORI, SRBIJI, HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Stanje Katoličke Crkve početkom 20. stoljeća na području današnje Crne Gore, Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine bilo je vrlo složeno i višestruko različito od današnje situacije. U ovom prikazu analiziraju se ondašnje crkvene prilike kroz demografske podatke o katolicima, kroz tadašnju crkvenu organizaciju i pravno reguliranje odnosa Crkve i državnih vlasti.

Katolici su živjeli kao mala zajednica u Crnoj Gori i Srbiji. Njihovo stanje u Crnoj Gori bilo je uređeno ugovorom između te države i Svete Stolice (1878.) te su imali nadbiskupiju sa sjedištem u Baru. Naspram tomu, pravno pitanje Katoličke Crkve u Srbiji, u kojoj nije bilo ni jedne biskupije, nije bilo riješeno sve do 1914., kad je potpisan konkordat sa Svetom Stolicom, ali koji nije bio primijenjen zbog izbijanja Prvog svjetskog rata.

Na području današnje Hrvatske katolici su uglavnom posvuda bili u većini. Tamo je pravni položaj Crkve, koja je bila organizirana u tri velike metropolije (Zagreb, Zadar, Gorica), bio uređen najprije konkordatom između Svete Stolice i Austro-Ugarske iz 1855. godine, a kasnije posebnim zakonima iz 1874. godine.

Radi uređenja položaja Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini, gdje su katolici predstavljali oko 18% stanovništva, austrougarska vlast je 1881. godine, prije ustanovljenja novih biskupija i imenovanja biskupa, potpisala sa Svetom Stolicom poseban ugovor.

Svi ti ugovori sa Svetom Stolicom, koje su sklopile pojedine države a primjenjivani su početkom 20. st. na područjima iz naslova, osim onoga iz 1855. godine koji je ustvari nakon 1870. i prestao važiti, doneseni su ovdje u izvorniku i prijevodu.

Ključne riječi: *položaj Crkve, konkordati, Crna Gora, Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, broj katolika i pripadnika drugih vjera, crkvena organizacija.*

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća život opće Crkve obilježili su pontifikati trojice rimskih biskupa. Prvi je bio Leon XIII. (1878.-1903.) s jednim od najdužih pontifikata u povijesti Katoličke Crkve. On je posljednji Papa 19. stoljeća i prvi u 20. stoljeću. Nakon njega na toj službi bio je sv. Pio X. od 1903. do 1914. te Benedikt XV., koji je tu službu obnašao od 1914. do 1922. godine.

U ovom kratkom prikazu stanja Katoličke Crkve na području Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske u spomenuto vrijeme moglo bi biti od koristi najprije baciti letimičan pogled na statističku prisutnost Katoličke Crkve u pojedinim dijelovima svijeta te se potom podsjetiti na istu temu u našim krajevima i ondašnju crkvenu organizaciju Katoličke Crkve u spomenutim zemljama. Nakon toga poseban naglasak bit će stavljen na ondašnju konkordatsku i zakonsku regulativu koja je ravnala mnogim razinama života Crkve i njezinim odnosima s vlastima nekoliko ondašnjih država na čijem području je postojala i djelovala.

1. Statistički pogled na stanje Crkve početkom 20. stoljeća

Početak 20. stoljeća u svijetu je bilo malo više od 300.000.000 katolika: od toga u Evropi 194.833.000 (51% europskog stanovništva), u obje Amerike 87.612.000 (51,8% američkoga stanovništva), u Africi 6.689.000 (5,3% od ukupnoga broja stanovnika), u Aziji 12.661.000 (1,5% od cijele populacije) i u Australiji i Oceaniji 1.244.000 (18,7% stanovništva).

Istodobno na početku 20. st. stanje katolika na područjima, koja nas zanimaju u ovom izlaganju, bitno je obilježavala činjenica i okolnost da su pravoslavci, to jest Srbi i Crnogorci, imali čak dvije samostalne države (Srbiju i Crnu Goru), dok hrvatski katolici nisu imali političke samostalnosti. A na području Austro-Ugarske Monarhije područja na kojima su živjeli Hrvati bila su administrativno podijeljena i organizirana u nekoliko pokrajina, koje su bile dijelovi ili Mađarske (Hrvatska-Slavonija), ili Austrije (Dalmacija, Istra) ili obiju država istodobno (Bosna i Hercegovina). K tomu Vojna krajina, u kojoj su uz Hrvate živjeli brojni pravoslavni Srbi, potomci doseljenika iz otomanskoga razdoblja, bila je *dominium directum* bečke krune sve do 1881. god. kad je taj kraj, nakon opetovanih zahtjeva iz Zagreba, upravno bio sjedinjen s Hrvatskom. To jest, njihovi krajevi, bez obzira na to što su se nalazili u zajedničkoj velikoj državnoj zajednici, na

lokalnoj razini nisu bili uvezani u jedno administrativno tijelo.

K tomu, početkom 20. stoljeća obje pravoslavne države na Balkanu bile su nastanjene gotovo isključivo pravoslavnim žiteljima: tadašnja Srbija je imala oko 2.600.000 pravoslavaca i oko 10.000 katolika, a Crna Gora oko 300.000 pravoslavaca i oko 10.000 katolika. Istodobno u svim krajevima današnje Republike Hrvatske, osim u Istri gdje su bili u relativnoj većini, hrvatski katolici su predstavljali apsolutnu većinu stanovništva. Uz njih su živjele grupe katolika, pravoslavaca, protestanata i muslimana, koji su pripadali manjinskim etničkim grupama: Srbi, Mađari, Talijani i Nijemci. Tako, ilustracije radi, u Dalmaciji je uz oko 500.000 Hrvata živjelo oko 100.000 Srba (više od 16%) i talijanska manjina. U Hrvatskoj i Slavoniji bilo je oko 1.750.000 Hrvata, a Srba oko 650.000 (više od 24%), uz mađarsku i njemačku manjinu. U Ugarskoj je, uz Mađare, bilo oko 500.000 Srba i oko 300.000 Hrvata te u ondašnjoj Goričkoj metropoliji (hrvatska i slovenska Istra, kraj oko Trsta i Krčka biskupija) oko 200.000 Hrvata. Naspram tomu u Bosni i Hercegovini katolici su bili u manjini jer su u relativnoj većini bili pravoslavci i muslimani. To jest, godine 1910. u Bosni i Hercegovini je bilo 434.061 (22,87%) katolika, 825.918 (43,49% pravoslavaca, 612.137 (32,25%) muslimana i 26.428 (1,39%) sljedbenika ostalih vjera.¹

U crkvenopravnom smislu katolici su bili organizirani u četiri metropolije i jednu apostolsku administraturu. Na području današnje Republike Hrvatske početkom 20. stoljeća prostirale su se tri metropolije, od kojih je svaka imala sufraganske biskupije. Dvije metropolije imale su sjedišta na tom području, i to metropolija

¹ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Katoličanstvo i pravoslavlje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće“, Zlatko MATIJEVIĆ (ur.), *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanoga u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.), 78-79; Wilhelm WEBER, *Weltbevölkerungsstatistik – Weltreligionsstatistik – Anteil der Katholiken*, Hubert JEDIN (ur.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Weltkirche im 20. Jahrhundert*, VII., (Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1979.), 5-8; Robert William SETON WATSON, *Die südslawische Frage im Habsburger Reiche* (Berlin: Meyer & Jessen, 1913.), 8; L(eo) v(on) SÜDLAND, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja* (Varaždin: Hrvatska Demokratska Stranka, 1990.), 311-312; *Die Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und der Herzegowina vom 10. Oktober 1910* (Sarajevo: Landesdruckerei, 1912.); Đorđe PEJANOVIĆ, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine* (Beograd: Naučna knjiga, 1955.), 40-51. Novije analize demografskoga stanja za ondašnju hrvatsku i slovensku Istru, bez krajeva oko Trsta i bez Krčke biskupije, vidi: Vladimir ŽERJAVIĆ, „Doseljavanje i iseljavanje s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910.-1971.“, *Društvena istraživanja* 4-5 (1993.), 649.

Zagreb sa sufraganskim biskupijama: Đakovo, Senj-Modruš i Križevci te metropolija Zadar s područnim biskupijama Kotor, Hvar, Dubrovnik, Šibenik i Split-Makarska. Treća metropolija imala je sjedište u talijanskoj Goriciji, a područne biskupije su joj bile: Trst-Kopar, Poreč-Pula i Krk.²

Katolicima u Srbiji upravljao je đakovački biskup kao apostolski upravitelj,³ a katolici u Crnoj Gori imali su svoju Barsku nadbiskupiju.⁴

U Bosni i Hercegovini Sveta Stolica je 1881. godine osnovala Vrhbosansku metropoliju sa sjedištem u Sarajevu i sufraganskim biskupijama: Banja Luka, Mostar-Duvno i Trebinje-Mrkan.⁵

2. Crna Gora: konkordatski okvir za postojanje i djelovanje Katoličke Crkve

Odlukom Berlinskoga kongresa 1878. godine Crna Gora, kojom je upravljao knez Nikola, nije samo postala samostalna država nego su joj pripojeni i neki novi krajevi, uključujući i izlazak na Jadransko more kod Bara. A budući da su u tom nanovo pripojenom kraju živjeli također katolici, knez Nikola je tu okolnost, osim da uredi pitanje Katoličke Crkve, iskoristio i kao priliku za jačanje svoje države na međunarodnom planu te 18. kolovoza 1886. sklopio i konkordat sa Svetom Stolicom koji se odnosio na katolike Barske nadbiskupije kojoj su pripadali svi katolici crnogorske kneževine.⁶ Ustvari, stara nadbiskupija Bar, zbog

² Usp.: Ivan VITEZIĆ, „Die Römisch-katholische Kirche bei den Kroaten“, Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, IV.: *Die Konfessionen* (Beč: VÖAW, 1985.), 332-398; Emanuel TURCZYNSKI, „Orthodoxe und Unierte“, Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, IV.: *Die Konfessionen* (Beč: VÖAW, 1985.), 399-478.

³ Usp.: Zoran M. JOVANOVIĆ, *Istorija Beogradske nadbiskupije na ušću istoka i zapada* (Beograd: Nadbiskupija beogradska, 2013.), 314-340.

⁴ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Sporazum između Svete Stolice i Kneževine Crne Gore (1886.) i Temeljni ugovor između Crne Gore i Svete Stolice (2011.)“, *Gospodin je moja snaga i moja pjesma. Zbornik radova u čast mons. dr. Franje Komarice povodom 25. obljetnice upravljanja Banjolučkom biskupijom (1989.-2014.)*, (Banja Luka: Banjolučka biskupija, 2014.), 275-285.

⁵ Usp.: *Ex hac augusta. Litterae Apostolicae quibus hierarchia episcopalis in Bosnia et Herzegovina instituitur – Apostolsko pismo kojim se ustanovljuje biskupska hijerarhija u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: BK BiH, 2006.).

⁶ Usp.: Angelo MERCATI, *Raccolta dei concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili* (Roma: 1919.), 1048-1050; *Conventiones de rebus ecclesiasticis inter S. Sedem et civilem potestatem initiae sub pontificatu SSMI D. N. Leonis P. P. XIII usque ad diem 7. nov. 1893. (Appendix ad acta hactenus publicata eiusdem Summi Pontificis)*, (Roma: 1893.), 71-74; Tomo VUKŠIĆ, „Sporazum između Svete Stolice i Kneževine Crne Gore (1886.) i Temeljni ugovor između Crne Gore i Svete Stolice (2011.)“, 275-302.

pastoralnih razloga i maloga broja vjernika, odlukom pape Pija IX. bila je 1867. godine pripojena Skadru. To sjedinjenje dogodilo se u vrijeme kada su se obje te biskupije još nalazile u Otomanskom Carstvu, no nakon Berlinskoga kongresa Skadar je ostao u Otomanskom Carstvu, a Bar se našao u Crnoj Gori. Sada, u promijenjenim okolnostima, knez Nikola želio je urediti i pitanje katolika u svojoj državi, prije svega tako da se oslobodi bilo kakva utjecaja iz druge države, pa i uprave nadbiskupa iz Skadra.⁷

Knez Nikola je 1879. godine pisao Strossmayeru: „Budući da je sada promijenjen oblik države, mora se promijeniti i odnos mojih katoličkih podanika prema spomenutoj crkvenoj vlasti, ne samo zato što su oni sada oslobođeni od otomanske vlasti već i zbog toga što su postali građani slobodne i nezavisne Crne Gore. Crna Gora kao priznata nezavisna država ne bi mogla tolerirati da jedan dio njezinih građana bude podvrgnut nekoj vlasti, pa i pod duhovnim i crkvenim vidom, koja potječe izvan njezinih granica, a još manje ako ta vlast potječe iz Otomanskoga Carstva.“⁸ Njegova je želja bila da se u tu svrhu ponovno uspostavi nadbiskupija u Baru koja bi obuhvaćala cijelo područje Crne Gore. Nakon što je Strossmayer prenio poruku kneza Nikole Svetoj Stolici, u Rimu je ocijenjeno da bi takav korak doprinio unapređenju katoličke vjere u Crnoj Gori. No, iako su se iste godine u Beču susreli knez Nikola i apostolski nuncij Ludovico Jacobini (nuncij u Beču od 1874. do 1880.), zbog različitih razloga do konkretnoga dogovora nije došlo.

Ipak, od ljeta 1885., na inicijativu kneza Nikole, započinje oživljavanje pregovora na istu temu. Ovaj puta pregovori su urodili plodom i 18. kolovoza 1886. državni tajnik Ludovico Jacobini (državni tajnik od 1880. do 1887.) i tajnik kneza Nikole Jovan Sundečić potpisali su „Sporazum između Leona XIII. i kneza Crne Gore Nikole I.“⁹ Taj se sporazum obično naziva konkordatom između Crne Gore i Svete

⁷ Usp.: Francesco CACCAMO, „La politica orientale della santa Sede e il concordato con il Montenegro del 1886“, *„Ubi neque aerugo neque tinea demolitu.“ Studi in onore di Luigi Pellegrini per i suoi settanta anni* (Napoli: Del Fuoco Maria Grazia, 2006.), 55-83.

⁸ Citirano prema: Francesco CACCAMO, „La politica orientale della santa Sede e il concordato con il Montenegro del 1886“, 58.

⁹ Usp.: Patrick Mac Swiney MASHANAGLAS, *Le Monténégro et le Saint-Siège. La question de Saint-Jérôme* (Roma: Impr. coop. sociale, 1902.); Risto DRAGIČEVIĆ, „Ugovor Svete Stolice s Knjaževinom Crnom Gorom“, *Zapisi* 1 (1940.), 13-26; 2 (1940.), 83-93; Martin ZÖLLER, „O odnosu J. J. Strossmayera prema Crnoj Gori“, *Historijski Zapisi* 1-2 (1978.), 175-197.

Stolice iako se pojam „konkordat“ ne spominje nigdje u službenom tekstu koji se ovdje prilaže u talijanskom izvorniku i, radi lakšega konzultiranja, u suvremenom hrvatskom prijevodu.¹⁰

Vjeri „katoličkoj, apostolskoj i rimskoj“ ovaj konkordat, sastavljen od 14. članaka, osigurava „slobodno i javno djelovanje u Crnoj Gori“ (čl. 1.). Papa će, prije nego bude konačno imenovao barskoga nadbiskupa priopćiti „vladi osobu kandidata da bi se vidjelo ima li činjenica i razloga političke ili građanske naravi koje se protive“ (čl. 2.). Prije nego preuzme službu, nadbiskup Bara je imao položiti prisegu vjernosti na ruke crnogorskoga kneza,¹¹ a vlada Kneževine mu je godišnje osiguravala 5000 franaka pomoći (čl. 4.). U dogovoru s državnim vlastima nadbiskup je mogao osnivati nove župe (čl. 6.). Upravljao je vjerskim odgojem katoličke mladeži u svim školama (čl. 8.). Vlada je, sa svoje strane, priznavala „valjanost brakova između katolika i mješovitih brakova sklopljenih u prisutnosti katoličkoga župnika prema zakonima Crkve“ (čl. 9.).

Nadbiskup je presuđivao, osim onoga što se odnosilo na civilne učinke, bračne parnice među katolicima. U mješovitim brakovima vlada je ostavljala mogućnost supružnicima da svoju parnicu vode pred nadbiskupom zadržavajući sebi, naravno, ono što se odnosi na građanske posljedice (čl. 10.). Članak 11. ovoga konkordata zatim kaže: „Oblik molitve za državnoga poglavara: *Domine salvum fac Principem* bit će pjevan za vrijeme službe Božje na slavenskom jeziku.“ „Slavenski jezik“ ovdje sigurno označava staroslavenski jezik jer se u sljedećem članku konkordata govori o „srpskom jeziku“, tj. o onomu jeziku kojim govori crnogorski narod, a koji će morati učiti mladi Crnogorci, prikladni za poziv katoličkoga svećenika, što će zbog toga biti slani u Rim na studije (čl. 12.).¹²

¹⁰ Usp.: Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati*, 1048-1050.

¹¹ Formula prisege vjernosti barskoga nadbiskupa bila je sljedeća: „Io giuro e prometto dinanzi a Dio e sopra i Santi Evangeli obbedienza e fedeltà a Sua Altezza il Principe del Montenegro; prometto di non avere accordo qualsiasi, ne di assistere ad alcun Consiglio, ne d'incoraggiare, o lasciar partecipare dal Clero a me subordinato a qualsiasi impresa che tenda a turbare la pubblica tranquillità dello Stato“ (čl. 4., u *Conventiones de rebus ecclesiasticis*, 72). U hrvatskom prijevodu ona glasi: „Prisežem i obećavam pred Bogom i nad Svetim Evanđeljima poslušnost i vjernost njegovu visočanstvu Knezu Crne Gore; obećavam da neću imati nikakva dogovora ni sudjelovati na kakvu vijećanju, ni ohrabrivati, ili dopustiti meni podložnom kleru da sudjeluje u bilo kakvu pothvatu koji bi išao za tim da uznemiri javni mir države.“

¹² Usp.: *Conventiones de rebus ecclesiasticis*, 74: „Nei primi cinque anni dalla data della presente convenzione, questi giovani saranno in numero di due per ogni anno, in seguito sarà uno solo per ciascun anno. Gli stessi giovani saranno obbligati di studiare a Roma anche la lingua Serba“ (čl. 12.).

Zbog nastojanja u vrijeme Leona XIII. oko približavanja pravoslavcima, u čijoj liturgiji je u uporabi bio crkvenoslavenski jezik, latinski oblik rimskog obreda u Crnoj Gori je već 1887. zamijenjen glagoljaškim,¹³ koji je upotrebljavao također stari slavenski jezik.

Ovaj je konkordat sklopljen na prijedlog kneza Nikole koji je on uputio papi Leonu XIII. Ustvari, Knez je zatražio biskupa za katolike u svojoj državi budući da se posljednji barski nadbiskup Carlo Pooten još 1867. god. bio preselio iz Bara u Crnoj Gori u Skadar u Albaniji. Tako je, poslije potpisivanja konkordata, iste godine za nadbiskupa Bara bio imenovan hrvatski franjevac iz Dalmacije Šimun Milinović (1886.-1910.). Konkordat je odredio (čl. 3.) da će nadbiskup Bara, pod čiju su jurisdikciju spadali svi crnogorski katolici, u crkvenim poslovima ovisiti izravno i jedino o Svetoj Stolici. Potom je barskim nadbiskupima, na molbu nadbiskupa Šimuna Milinovića, Sveta Stolica 1902. godine službeno ozakonila stari naslov „Primasa Srbije“ čiji korijeni nisu posvema jasni, a koji su nekada u davnini nosili biskupi ove nadbiskupije.¹⁴

Nakon što je Crnoj Gori odlukom Berlinskoga kongresa uvećan teritorij i pripalo joj područje oko Bara, čime je dobila izravan izlaz na more, prema prvom popisu iz 1879. godine, koji je obavljen odmah nakon teritorijalnoga proširenja, Crna Gora je imala 56.433 stanovnika.¹⁵ Među njima je bilo od 4000 do 6000 katolika.¹⁶ To se odnosilo samo na katolike Barske nadbiskupije jer se cijelo područje Kotorske biskupije tada nalazilo izvan Crne Gore, u austrougarskoj pokrajini Dalmaciji i u sastavu Zadarske metropolije.

¹³ Usp.: Luka JELIĆ, „Fontes liturgiae glagolito-romanae XIX saeculi“, *Fontes historici liturgiae glagolitico-romanae a XIII ad XIX saeculum* (Krak: 1906.), 84-88; Stephen SMRŽIĆ, *The glagolitic or roman-slavonic liturgy* (Cleveland-Roma: Slovak institute, 1959.), 115-116; Marijo RELJANOVIĆ, „Enciklika *Grande munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji“, *Radovi Zavoda povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001.), 355-374.

¹⁴ Usp.: Patrick Mac Swiney MASHANAGLAS, *Le Monténégro et le Saint-Siège*, 90-92.

¹⁵ Usp.: www.rtcg.me (Prvi popis stanovništva u Crnoj Gori tiskan je u travnju 2010.).

¹⁶ Usp.: Francesco CACCAMO, „La politica orientale della santa Sede e il concordato con il Montenegro del 1886“, 55.

CONVENZIONE FRA LEONE XIII E
NICCOLÒ I PRINCIPE DI MONTENE-
GRO.¹⁷

18 agosto 1886

In nome della Santissima Trinità.
Sua Santità il Sommo Pontefice Le-
one XIII, e Sua Altezza Nicolò I Prin-
cipe di Montenegro per tutelare gli
interessi religiosi dei Cattolici del
Principato, hanno risoluto di fare
una convenzione, nominando a tale
effetto due Plenipotenziarii, cioè:
per parte di Sua Santità,
L'Emo e Rmo Sig. Cardinale Ludovi-
co Iacobini, Suo Segretario di Stato,
e per parte di Sua Altezza,
Il Sig. Cavaliere Giovanni Sundečić,
Suo Segretario particolare: i quali,
scambiati i loro rispettivi Pieni Po-
teri, e trovati in buona e dovuta
forma, convennero negli Articoli se-
guenti.

Art. 1.
La Religione Cattolica Apostolica
Romana avrà il suo libero e pubblico
esercizio nel Montenegro.

Art. 2.
Sua Santità, prima di nominare defi-
nitivamente l'Arcivescovo di Antiva-
ri, parteciperà al Governo la persona
del candidato per conoscere se vi si-
ano fatti o ragioni di ordine politico
o civile in contrario.

SPORAZUM IZMEĐU LEONA XIII. I
KNEZA CRNE GORE NIKOLE I.

18. kolovoza 1886.

U ime Presvetoga Trojstva.
Njegova svetost vrhovni svećenik
Leon XIII. i njegovo visočanstvo
crnogorski knez Nikola I. da bi
zaštitili vjerske interese katolika
u Kneževini, odlučili su napraviti
sporazum, imenujući u tu svrhu dva
opunomoćenika, to jest: od strane
njegove svetosti,

uzoritoga i preuzvišenoga gospo-
dina kardinala Ludovica Iacobinija,
njegova državnoga tajnika, a od
strane njegova Visočanstva,
gospodina viteza Jovana Sundečića,
svojega posebnoga tajnika, koji,
razmijenivši svoje odnosne
punomoći i našavši ih u dobrom
i traženom obliku, složili su se u
sljedećim člancima.

Čl. 1.
Katolička apostolska rimska vjera
bit će slobodno i javno vršena u
Crnoj Gori.

Čl. 2.
Njegova Svetost, prije negoli
konačno imenuje nadbiskupa Bara,
priopćit će Vladi osobu kandidata da
bi se saznalo postoje li protiv tomu
činjenice ili razlozi političkoga ili
civilnoga reda.

¹⁷ Talijanski tekst je preuzet iz: Angelo MERCATI, Raccolta di concordati, 1048-1050.

Art. 3.

L'Arcivescovo di Antivari, alla cui giurisdizione ecclesiastica apparterranno tutti i Cattolici del Montenegro, dipenderà negli affari ecclesiastici direttamente ed esclusivamente dalla Santa Sede.

Art. 4.

Prima di entrare in funzione l'Arcivescovo di Antivari presterà nelle mani di Sua Altezza il Principe del Montenegro il giuramento di fedeltà nella formola seguente : "Io giuro e prometto dinanzi a Dio e sopra i Santi Evangelii obbedienza e fedeltà a Sua Altezza il Principe del Montenegro; prometto di non avere accordo qualsiasi, né di assistere ad alcun Consiglio, né d'incoraggiare, o lasciar partecipare dal Clero a me subordinato a qualsiasi impresa che tenda a turbare la pubblica tranquillità dello Stato." Il Governo Montenegrino gli riconosce il titolo di Illustrissimo Monsignore e gli assegna un emolumento annuo di *franchi cinquemila*.

Art. 5.

L'Arcivescovo di Antivari avrà piena libertà nell'esercizio delle funzioni ecclesiastiche e nel regime della sua Diocesi: potrà esercitare tutti i diritti e le prerogative proprie del suo pastorale ministero, secondo la disciplina approvata dalla Chiesa: da lui dipendono tutti i membri del Clero Cattolico in ciò che riguarda l'esercizio del sacro ministero.

Čl. 3.

Nadbiskup Bara, čijoj crkvenoj jurisdikciji pripadaju svi katolici Crne Gore, ovisit će u crkvenim poslovima izravno i isključivo o Svetoj Stolici.

Čl. 4.

Prije negoli uđe u službu, nadbiskup Bara će u ruke njegova visočanstva Kneza Crne Gore položiti prisegu vjernosti u sljedećem obliku: „Prisežem i obećavam pred Bogom i nad Svetim Evandeljima poslušnost i vjernost njegovu visočanstvu Knezu Crne Gore; obećavam da neću imati nikakva dogovora ni sudjelovati na kakvu vijećanju, ni ohrabrivati, ili dopustiti meni podložnom kleru da sudjeluje u bilo kakvu pothvatu koji bi išao za tim da uznemiri javni mir države.“ Crnogorska vlada mu priznaje naslov Presvijetloga gospodina i određuje mu godišnji dohodak od *pet tisuća franaka*.

Čl. 5.

Nadbiskup Bara imat će punu slobodu u vršenju crkvenih službâ i u upravi svoje biskupije: moći će vršiti sva prava i povlastice vlastite njegovoj pastoralnoj službi, prema disciplini odobrenoj od Crkve: o njemu ovise svi članovi katoličkoga klera u onome što se odnosi na vršenje svete službe.

Art. 6.

All'Arcivescovo di Antivari spetta, d'intelligenza col Governo Montenegrino, l'erezione delle parrocchie. A lui spetta pure la nomina dei Parrochi, e se trattasi di persone estranee al Principato, procederà d'intelligenza col Governo Montenegrino; se poi trattasi di sudditi montenegrini darà notizia della nomina al detto Governo.

Art. 7.

Nelle Parrocchie ove non esiste un edilizio pel Culto Cattolico, l'Arcivescovo si porrà d'accordo colle Autorità locali, affinché possibilmente glie ne sia assegnato uno conveniente.

Art. 8.

L'Arcivescovo in forza del suo pastorale ministero, dirigerà l'istruzione religiosa della gioventù cattolica in tutte le scuole, e nominerà, d'intelligenza col Governo, un ecclesiastico o Maestro cattolico per l'istruzione religiosa dei giovani cattolici nelle scuole dello Stato, e questi avrà lo stesso stipendio degli altri maestri. Nelle località poi, ove la popolazione è esclusivamente o in grande maggioranza cattolica, il Governo nelle scuole dello Stato presceglierà per maestri individui grati all'Autorità Ecclesiastica.

Art. 9.

Il Governo riconosce la validità dei matrimoni fra cattolici e dei matrimoni misti contratti alla presenza del Parroco cattolico secondo le leggi della Chiesa.

Čl. 6.

Na nadbiskupa Bara spada, u sporazumu s crnogorskom Vladom, podizanje župa. Njemu pripada također imenovanje župnika, a ako se radi o osobama strancima za Kneževinu, postupat će u dogovoru s crnogorskom Vladom; ako se zatim radi o crnogorskim podložnicima, o imenovanju će obavijestiti spomenutu Vladu.

Čl. 7.

U župama gdje ne postoji zgrada za katoličko bogoštovlje, nadbiskup će se sporazumjeti s mjesnim vlastima kako bi mu po mogućnosti bila dodijeljena jedna prikladna.

Čl. 8.

Nadbiskup će, snagom svoje pastoralne službe, upravljati vjerskom poukom katoličke mladeži u svim školama i imenovat će, u sporazumu s Vladom, crkvenu osobu ili katoličkog učitelja radi vjerske pouke katoličkih mladih u državnim školama, a ovaj će imati istu plaću drugih učitelja. U mjestima, zatim, gdje je stanovništvo isključivo ili u velikoj većini katoličko, Vlada će u državnim školama za učitelje izabrati pojedince prihvatljive crkvenim vlastima.

Čl. 9.

Vlada priznaje valjanost ženidaba između katolika i mješovitih brakova sklopljenih u prisutnosti katoličkoga župnika prema zakonima Crkve.

Art. 10.

Le cause matrimoniali tra cattolici, eccetto in ciò che riguarda gli effetti civili, saranno giudicate dall'Arcivescovo di Antivari, e nei matrimoni misti, eccetto ugualmente in ciò che riguarda gli effetti civili, il Governo lascia ai coniugi la facoltà di portare le loro cause innanzi al medesimo Arcivescovo.

Art. 11.

La formola di preghiera pel Sovrano: *Domine salvum fac Principem*, sarà cantata negli ufficii divini in lingua slava.

Art. 12.

Per la formazione di giovani montenegrini idonei al sacerdozio cattolico, il Governo montenegrino, di comune accordo coll'Arcivescovo di Antivari, ne sceglierà alcuni dei più meritevoli che saranno inviati a Roma per farvi i loro studii, ai quali passerà pel medesimo scopo un conveniente annuo sussidio.

Nei primi cinque anni dalla data della presente convenzione, questi giovani saranno in numero di due per ogni anno, in seguito sarà uno solo per ciascun anno. Gli stessi giovani saranno obbligati di studiare in Roma anche la lingua Serba.

Art. 13.

Se nell'avvenire sorgerà qualche difficoltà sulla interpretazione dei precedenti articoli, il Santo Padre e Sua Altezza il Principe del Montenegro, di comune intelligenza, procederanno ad un'amichevole soluzione.

Čl. 10.

Ženidbene kauze, osim onoga što se odnosi na civilne učinke, sudit će nadbiskup Bara, a u mješovitim ženidbama, jednako osim onoga što se odnosi na civilne učinke, Vlada ostavlja supružnicima mogućnost da svoje kauze podnesu pred istoga Nadbiskupa.

Čl. 11.

Oblik molitve za Suverena: *Domine salvum fac Principem* bit će pjevan u božanskim službama na slavenskom jeziku.

Čl. 12.

Za odgoj crnogorskih mladića, prikladnih za katoličko svećenstvo, crnogorska Vlada, u zajedničkom dogovoru s Nadbiskupom Bara, izabrat će nekoliko najzaslužnijih koji će biti poslani u Rim da tamo obave svoje studije, kojima će za tu svrhu dati prikladnu godišnju potporu.

U prvih pet godina od dana ovoga ugovora, ti mladići bit će brojem dvojica za svaku godinu, poslije će biti jedan za svaku godinu. Isti mladići bit će obvezni studirati u Rimu također srpski jezik.

Čl. 13.

Ako u budućnosti nastane kakva poteškoća o tumačenju prethodnih članaka, Sveti Otac i njegova Visost Knez Crne Gore, u zajedničkom sporazumu, pristupit će prema prijateljskom rješenju.

Art. 14.

La presente convenzione entrerà in vigore immediatamente dopo la Ratifica di Sua Santità il Sommo Pontefice Leone XIII e di Sua Altezza il Principe del Montenegro Nicolò I.

Roma il 18 Agosto 1886
(firmato) L. Card. Jacobini.
Giovanni Sundečić.

Čl. 14.

Ovaj će sporazum stupiti na snagu neposredno nakon ratifikacije njegove svetosti Vrhovnoga Svećenika Leona XIII. i njegove Vistositi Kneza Crne Gore Nikole I.

Rim, 18. kolovoza 1886.
(potpisano) Kard. L. Jacobini
Jovan Sundečić

3. Srbija: pravoslavlje državna vjera i neriješeno stanje katoličke manjine

Nakon što se Srbija tijekom 19. stoljeća počela oslobađati od Turaka, ona nije imala dovoljan broj osposobljenih stručnjaka radi organiziranja društvenog i gospodarskog života. Stoga, da bi što bolje ustrojila posebice svoj gospodarstveni život, otvorila je granice strancima. Povezano s tim, u Srbiji se ubrzo našao i određeni broj doseljenih katolika različitih nacionalnosti: Austrijanaca, Hrvata, Nijemaca i Talijana te je njihov broj polako rastao. Ipak o njima ne postoje pouzdani podaci sve do 1890. godine kada je u Srbiji živjelo 11.596 katolika, pet godina poslije 1895. bilo ih je manje za jednu tisuću, a 1900. za još jednu tisuću manje.¹⁸

Pravoslavna je vjera u Srbiji bila državna. Katolicima je 9. rujna 1853. zakonom o vjerama bilo priznato pravo postojanja u toj državi.¹⁹ Katolički svećenici, koji su došli iz inozemstva, prema ovom zakonu imali su pravo djelovati među svojim vjernicima. Tako su ubrzo ustanovljene katoličke misije u Nišu,²⁰ Beogradu, Majdanpeku i Krajujvcu.

Međutim, knez Aleksandar Karađorđević istoga je dana potpisao još jedan zakon koji je uvelike ograničavao rad katoličkih svećenika. Međutim, neprihvatljive su bile odredbe toga zakona glede mješovitih brakova koji nisu mogli biti sklapani pred katoličkim svećenikom.²¹

¹⁸ Usp.: Vjekoslav WAGNER, „Povijest Katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku. (Od 1800. do konkordata 1914. godine)“, *Bogoslovska smotra* 21 (1933.), 234.

¹⁹ Usp.: Đ[oka] B. NESTORVIĆ, *Konkordat između Srbije i Vatikana* (Beograd: Drž. štamp. Kralj. Srbije, 1902.), 6.

²⁰ Zoran M. JOVANOVIĆ, *Niška župa Uzvišenja sv. Križa od začetka do danas* (Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2013.).

²¹ Usp.: Vjekoslav WAGNER, „Povijest Katoličke“, 300. – Na spomenutoj stranici autor donosi cjelovit zakon sastavljen od četiri članka.

Tako se dogodilo da je katolička vjera bila samo trpljena u Srbiji.

Berlinski kongres je Srbiji dao potpunu samostalnost (čl. 34.) a Srbija se, sa svoje strane, obvezala da će osigurati vjersku slobodu svim svojim građanima (čl. 35.).²²

Usprkos propisima Berlinskoga kongresa, katoličkim svećenicima je na kraju 1891. godine bilo zabranjeno posjećivati vlastite vjernike izvan mjesta boravka svećenika, osim ako bi dobili posebno dopuštenje vlasti. To se dogodilo nakon što ih je beogradski pravoslavni metropolit Mihailo Jovanović prethodno optužio zbog navodna prozelitizma prema pravoslavicima. Ipak, poslije prosvjeda biskupa Strossmayera, koji je uslijedio odmah, srbijanska vlast je 15. listopada 1892. objavila da je povukla sve ograničavajuće mjere koje su ometale rad katoličkih svećenika.²³ Međutim, unatoč tomu, Katolička Crkva u Srbiji ni u idućem razdoblju nije bila potpuno slobodna, ali se broj katolika ipak polagano povećavao. Tako je Srbija 1895. godine imala oko 2.500.000 pravoslavaca i 10.411 katolika.²⁴

Crkveni poglavar malobrojnih katolika u Srbiji od polovice 19. stoljeća, kao apostolski upravitelj Katoličke Crkve u Srbiji, bio je đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer.²⁵ Iz pastoralnih razloga, posjećujući svoje vjernike, on je u Srbiji boravio više puta.²⁶ Postojala su, međutim, i duga razdoblja kad je srbijanska vlast davala do znanja da nije zadovoljna Strossmayerom, zato što je on bio austrijski biskup

22 Usp.: Gabriel NORANDOUNGHIAN, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman (1878-1902)*, (Paris: 1903.), vol. IV, 175-192; Mihailo VOJVODIĆ – Dragoljub ŽIVOJINOVIĆ – Andrej MITROVIĆ – Radovan SAMARDŽIĆ (prir.), *Srbija 1878. Dokumenti* (Beograd: SKZ, 1978.), 565.

23 Usp.: Đ[oka] B. NESTORVIĆ, *Konkordat između*, 28-33; Vjekoslav WAGNER, „Povijest Katoličke“, 147-153. Zabrana katoličkim svećenicima da posjećuju svoje vjernike razasute po Srbiji imala je korijen u optužbi katoličkoga svećenika u Nišu W. Czoka koju je 1889., čim je ponovno preuzeo službu u Beogradu, metropolit Mihailo uputio Ministarstvu obrazovanja i crkvenih poslova „1. da je u Vrškoj Čuki prekrštavao djecu; 2. da je vjenčao lica bez slobodnog lista; 3. da ide bez prava i odobrenja okolo i širi prozelitizam“ (Vjekoslav WAGNER, 149). W. Czok je dokazao lažnost tih optužbi no, unatoč tomu, kraljevsko namjesništvo je nastavilo s postupnim ograničavanjima rada katoličkih svećenika.

24 Usp.: *Popis stanovništva i domaće stoke u Kraljevini Srbiji 31. decembra 1895. godine* (Beograd: Statističko odeljenje Ministarstva narodne privrede, 1897.).

25 Usp.: Zoran M. JOVANOVIĆ, *Istorija Beogradske nadbiskupije na ušću istoka i zapada*, 314-340.

26 Usp.: Bruno LOVRIĆ, *Katolička crkva u Srbiji pod zaštitom A. U. Monarhije. (Prilog povijesti Katoličke crkve u Jugoslaviji)*, (Niš: Štamparija Sv. Car Konstantin, 1930.); Vjekoslav WAGNER, „Povijest Katoličke“, 1-16, 140-153, 225-235, 197-307; *Bogoslovska smotra* 22 (1934.), 20-46, 124-140.

i jer ga je na službu u Srbiji imenovala Kongregacija za širenje vjere (Sacra Congregatio de Propaganda Fide), zadužena inače u Katoličkoj Crkvi za misijska područja. Strossmayer je više puta, nastojeći oko uređenja položaja Katoličke Crkve u Srbiji, predlagao sklapanje konkordata između Srbije i Svete Stolice. Dapače, nudio je i ostavku ako bi to vodilo prema rješenju. Unatoč tomu vršio je službu apostolskog upravitelja sve do 16. travnja 1897. kad je Sveta Stolica prihvatila njegovu ostavku.²⁷

Sveta Stolica je, ne zatraživši izravno mišljenje srbijanske vlade, 1898. godine na službu apostolskog upravitelja u Srbiji imenovala bosanskoga franjevca Ivana Vujičića.

Vujičić je uspio doći samo do Beograda gdje mu je vlast službeno priopćila da se može vratiti odakle je i došao. Zato je istoga dana napustio Beograd te je Katolička Crkva u Srbiji od tada bila pod izravnom upravom Kongregacije za širenje vjere iz Rima. Bilo je tako sve do potpisivanja konkordata između Svete Stolice i Srbije 24. lipnja 1914., kojim je bilo predviđeno ustrojavanje Katoličke Crkve u Srbiji, proširenoj nakon balkanskih ratova.²⁸ U stvari, u članku 2. tog ugovora rečeno je: „U Kraljevini Srbiji osniva se jedna crkvena pokrajina, koja se sastoji od Beogradske nadbiskupije, sa sjedištem u prijestolnici Kraljevine, čija oblast obuhvaća granice Srbije prije Londonskog i Bukureškog ugovora iz godine 1913. i od sufraganske Skopske biskupije, sa sjedištem u Skopju, koja obuhvaća nove krajeve, prelazeći iz jurisdikcije *Propaganda Fide* u opće pravo.“²⁹

Međutim, ova konkordatska odluka je, zbog izbijanja Prvoga svjetskog rata i nastanka nakon njega nove države - Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ostala *in suspenso* sve do 1924. godine kad je bio imenovan prvi beogradski nadbiskup.

Radi lakšega praćenja ovoga izlaganja, potrebno je podsjetiti da tadašnja Srbija, o kojoj je ovdje govor, nije prelazila na današnje područje Vojvodine koja je bila u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Odnosno, katolici, koji su živjeli na području današnje Vojvodine, u crkvenom smislu tada su bili organizirani tako da je Srijem pripadao Bosansko-srijemskoj biskupiji sa sjedištem u Đakovu. Istočni dio Vojvodine bio je u sastavu Temišvarске biskupije, a zapadni dio u biskupiji Kaloča,

27 Usp.: Piotr ŽUREK, „Kardinal Mječislav Leduhovski i Katolička crkva u Srbiji u drugoj polovini XIX vijeka“, *Prilozi za književnost i jezik, istoriju i folklor* 68-69 (2002.), 49-71; Nikola ŽUTIĆ, *Vatikan, Srbija i Jugoslavija 1853-1935* (Beograd: Srpska radikalna stranka, 2008.).

28 Usp.: Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati*, 1100-1103.

29 Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati*, 1100.

u kojima su katolici u etničkom smislu bili Hrvati, Mađari, Nijemci i Rumunji te živjeli zajedno s pravoslavicima, evangelicima i kalvinima.

CONCORDATO FRA PIO X E PIETRO
I RE DI SERBIA³⁰

24 giugno 1914

In nome della Santissima Trinità
Sua Santità il Sommo Pontefice Pio X e Sua Maestà Pietro I Re di Serbia, allo scopo di tutelare gli interessi religiosi dei Cattolici nel Regno di Serbia, hanno risoluto di fare un Concordato, nominando a tale effetto due Plenipotenziari; cioè:

per parte di Sua Santità:

l'Emo e Revmo Signor Cardinale Raffaele Merry del Val, Suo Segretario di Stato;

e per parte di Sua Maestà:

Sua Eccellenza il Signor Milenko R. Vesnich, Inviato Straordinario e Ministro Plenipotenziario di Sua Maestà il Re di Serbia in Francia e nel Belgio, Gran Croce dell'Ordine di San Sava, dottore in legge ecc.; i quali, scambiati i loro rispettivi Pieni Poteri e trovati in buona e dovuta forma, convennero negli articoli seguenti:

Articolo 1

La Religione Cattolica Apostolica Romana avrà il suo libero e pubblico esercizio nel Regno di Serbia.

ZAKON O KONKORDATU IZMEĐU
SRBIJE I SVETE STOLICE U RIMU³¹

U IME PRESVETE TROJICE

Pošto su Njegovo Veličanstvo Petar I Kralj Srbije i Njegova Svetost Papa Pije X, u nameri da zaštite verske interese katolika u Kraljevini Srbiji, odlučili da zaključe jedan konkordat - imenujući u tu svrhu dva punomoćnika, i to:

Njegovo Veličanstvo: Njegovu Preuzvišenost Gospodina Milenka R. Vesnića, svoga izvanrednog poslanika i opunomoćenog Ministra u Francuskoj i u Belgiji i t.d.;

Njegova Svetost: presvetlog i Visokopoštovanog Gospodina Kardinala Rafaela Merry del Val, svoga državnog Sekretara;

Ovi su izmenjali svoja punomoćstva, i našavši ih u potpunom redu, saglasili su se u ovom što ide.

Član 1

Rimokatolička apostolska veroispovest vršiće se slobodno i javno u Kraljevini Srbiji.

³⁰ Talijanski tekst konkordata preuzet je iz: Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati*, 1100-1103.

³¹ Srpski prijevod ovoga konkordata, koji je priložen usporedno s talijanskim tekstom, objavljen je u: „Srpske novine Kraljevine Srbije“, br. 199/1914. i otuda preuzet prema <http://demo.paragraf.rs/>.

Articolo 2

Si costituisce nel Regno di Serbia una Provincia Ecclesiastica, composta dell'archidiocesi di Belgrado, con sede nella capitale del Regno - avente come territorio quello compreso nei confini della Serbia prima dei trattati di Londra e Bucarest dell'anno 1913 - e della diocesi di Scopia, suffraganea, con sede in detta città - comprendente i nuovi territori -, passando dalla giurisdizione di *Propaganda Fide* al diritto comune.

Articolo 3

L'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia, alla cui giurisdizione ecclesiastica appartengono tutti i Cattolici del Regno di Serbia, dipenderanno negli affari ecclesiastici direttamente ed esclusivamente dalla Santa Sede.

Articolo 4

Sua Santità, prima di nominare definitivamente l'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia, notificherà al regio Governo la persona del rispettivo candidato, per conoscere se vi siano fatti o ragioni di ordine politico o civile in contrario.

Articolo 5

L'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia riceveranno dal regio Governo un emolumento annuo, il primo di *dinari* 12.000, con un'aggiunta di 4.000 *dinari*, ed il secondo di *dinari* 10.000; con diritto a pensione non inferiore a quello degli impiegati dello Stato.

Član 2

U Kraljevini Srbiji osniva se jedna crkvena pokrajina, koja se sastoji iz Arhiepiskopije Beogradske, sa sedištem u prestonici, čija oblast obuhvata granice Srbije pre ugovora o miru Londonskog i Bukureškog od godine 1913. - i iz sufraganske Skopske Episkopije, sa sedištem u Skoplju, koja obuhvata novooslobođene krajeve - prelazeći iz nadležnosti *Verske Propagande* u redovno stanje.

Član 3

Arhiepiskop Beogradski i Episkop Skopski, u čiju duhovnu upravu spadaju svi rimokatolici Kraljevine Srbije, zavisice u crkvenim poslovima neposredno i isključivo od Sv. Stolice.

Član 4

Pre nego bi definitivno imenovala Arhiepiskopa Beogradskog i Episkopa Skopskog, Njegova Svetost će saopštiti Kraljevskoj Vladi ime kandidata, da ova vidi ima li razloga političke ili privatne prirode, koji bi tome naimenovanju stajali na putu.

Član 5

Arhiepiskop Beogradski i Episkop Skopski primaće iz državne blagajne, prvi 12.000 dinara sistematske plate, i 4000 dinara dodatka, a drugi 10.000 dinara plate, sa pravom na penziju u iznosu ne manjem od državnih činovnika.

Articolo 6

Il titolo ufficiale dell'Arcivescovo di Belgrado e del Vescovo di Scopia sarà di Illustrissimo e Reverendissimo Monsignore.

Articolo 7

Prima di entrare in funzione, l'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia, presteranno alla presenza di un delegato del Regio Governo il giuramento di fedeltà nella formola seguente: "Io giuro e prometto dinanzi a Dio e sopra i Santi Evangelii obbedienza e fedeltà a Sua Maestà il Re di Serbia; prometto di non partecipare ad accordo qualsiasi, né di assistere ad alcun consiglio, né d'incoraggiare o lasciar cooperare il clero a me subordinato a qualsivoglia impresa che tenda a turbare la pubblica tranquillità dello Stato» ,

Articolo 8

L'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia avranno piena libertà nell'esercizio delle funzioni ecclesiastiche e nel regime delle loro diocesi, e potranno esercitare tutti i loro diritti e le prerogative del loro pastorale ministero, secondo la disciplina approvata dalla Chiesa: da loro, nelle rispettive diocesi, dipendono tutti i membri del clero cattolico, in ciò che riguarda l'esercizio del sacro ministero.

Član 6

Službena titula Arhiepiskopa beogradskog i Episkopa Skopskog glasiće: "Presvetli i Visokopoštovani Gospodin".

Član 7

Pre stupanja na svoju dužnost Arhiepiskop Beogradski i Episkop Skopski polagaće u prisustvu jednog vladinog izaslanika zakletvu vernosti ovim rečima: "Zaklinjem se i obećavam pred Bogom i na Sv. Evandjelima da ću biti poslušan i veran Njegovom Veličanstvu Kralju Srbije i da neću imati nikakva dogovora ni prisustvovati kakvom većanju, niti bodriti a ni dopuštati da moje područno sveštenstvo učestvuje u bilo kakvom preduzeću, koje bi išlo na to da remeti državni javni poredak."

Član 8

Arhiepiskop beogradski i Episkop Skopski imaće potpunu slobodu u vršenju crkvene službe i u upravi svojih Episkopija. Oni će moći da vrše sva prava i povlastice koja im njihovo pastirsko zvanje donosi, po redu koji je crkva odobrila: njima su, u dotičnim episkopijama, podložni svi članovi katoličkog sveštenstva u svemu što spada u vršenje sveštenečke službe.

Articolo 9

All'Arcivescovo di Belgrado ed al Vescovo di Scopia spetta, nella rispettiva diocesi, l'erezione delle parrocchie, d'intelligenza col Regio Governo. Ad essi spetta pure la nomina dei parroci. Se però trattasi di persone estranee al Regno, procederanno d'intelligenza col Governo Serbo; se poi trattasi di sudditi serbi, i Vescovi s'informeranno in 'precedenza presso il competente. Ministero, per conoscere se vi siano ragioni o fatti d'ordine politico o civile in contrario.

Articolo 10

L'istruzione religiosa della gioventù cattolica è sottoposta, in tutte le scuole, all'Arcivescovo ed al Vescovo nelle rispettive diocesi. Nelle scuole dello Stato essa verrà impartita da catechisti che, previo comune accordo, saranno nominati dal Vescovo e dal Ministro dell'Istruzione Pubblica e dei Culti. I Vescovi possono interdire l'insegnamento religioso, anche nelle scuole dello Stato, a quei catechisti che si mostrassero non adatti alla missione loro affidata, dandone partecipazione al Ministero dell'Istruzione Pubblica e dei Culti, per procedere ad altra nomina. Il Regio Governo stipendierà i catechisti nelle scuole dello Stato. La qualità di parroco non è incompatibile con quella di catechista.

Član 9

Arhiepiskop beogradski i Episkop Skopski će, svaki u svojoj episkopiji, ustanovljavati parohije u sporazumu sa Kraljevskom Vladom. Oni će takođe postavljati parohe. Ali kad bi to imali da budu lica što nisu srpski državljani, postupiće u sporazumu sa Kraljevskom Vladom; budu li u pitanju srpski državljani, Episkopi će prethodno potražiti obaveštenja kod nadležnog Ministra, ima li dela ili razloga političke ili građanske prirode koji bi se tome postavljajući protivili.

Član 10

Verska nastava katoličke mladeži stajaće, u svim školama, pod nadzorom Arhiepiskopa i Episkopa, u dotičnim episkopijama. U državnim školama nju će vršiti veroučitelji koje će sporazumno naimenovati nadležni Episkop i Ministar Prosvete i Crkvenih Poslova. Episkopi će moći da zabrane predavanje veronauke, i u državnim školama, onim veroučiteljima koji bi se pokazali nepodesni za to zvanje, saopštavajući takvu svoju zabranu Ministru Prosvete i Crkvenih Poslova, kome će u isto vreme predložiti drugo svešteno lice za popunjavanje dotičnog mesta. Država će plaćati veroučitelje u državnim školama. Za veroučitelje mogu biti postavljeni i parosi.

Articolo 11

Per la formazione di giovani serbi idonei al sacerdozio cattolico sarà istituito un seminario nella capitale o nelle sue vicinanze, cui lo Stato fornirà un'equa annua dotazione, restando all'autorità ecclesiastica rispettiva la cura di sistemarlo e governarlo in conformità delle disposizioni canoniche. In questo seminario sarà usata per le discipline non ecclesiastiche la lingua d'insegnamento serba.

Articolo 12

Il Regio Governo riconosce la validità dei matrimoni fra Cattolici, e dei matrimoni misti contratti alla presenza del parroco cattolico secondo le leggi della Chiesa.

Articolo 13

Le cause matrimoniali fra Cattolici, e fra coniugi di matrimoni misti celebrati dinanzi al parroco cattolico, eccetto in ciò che riguarda gli effetti meramente civili, saranno giudicate dai tribunali ecclesiastici cattolici.

Articolo 14

Il coniuge cattolico avrà diritto di stabilire che la prole dei matrimoni misti, celebrati dinanzi al parroco cattolico, venga educata nella Religione Cattolica.

Articolo 15

La formola di preghiera pel Sovrano: *Domine, salvum fac Regem*, sarà cantata negli uffici divini in lingua slava o latina, a seconda delle condizioni locali.

Član 11

Da bi se pripremili srpski mladići za rimokatoličke sveštenike, ustanoviće se jedan seminar u prestonici ili u njenoj blizini, koji će sama crkvena vlast urediti i o njemu se starati, dok će Kraljevska Vlada na to odrediti shodnu godišnju pomoć. Nastavni jezik za necrkvene predmete u ovom seminaru biće srpski.

Član 12

Vlada priznaje važnost braka među katolicima i mešovitim brakova zaključenih pred katoličkim sveštenikom po propisima katoličke crkve.

Član 13

Bračne sporove između supružnika katoličke vere, kao i između supružnika iz mešovitim brakova, zaključenih pred rimokatoličkim sveštenikom, - sudiće katolički duhovni sudovi, s izuzetkom rasprava čisto civilnih odnosa.

Član 14

Katolički suprug u mešovitim brakovima zaključenim pred rimokatoličkim sveštenikom, imaće pravo da ugovara da će deca iz tog braka biti vaspitana u katoličkoj veroispovesti.

Član 15

Molitva za Vladaoca: "Gospode spasi Kralja", pevaće se pri božijim službama, prema mesnim prilikama, na srpskom ili na latinskom jeziku.

Articolo 16

Lo Stato riconosce che la Chiesa, rappresentata dalle legittime sue autorità e dai suoi ordini gerarchici, ha vera e propria personalità giuridica e capacità di esercitare i diritti che le appartengono.

Articolo 17

La Chiesa ha diritto di acquistare per giusto titolo, di possedere e liberamente amministrare beni sì mobili che immobili, destinati pei fini propri della Chiesa e delle sue istituzioni nel Regno; e le cose da lei acquistate e le sue fondazioni sono inviolabili come i beni propri dei cittadini dello Stato.

Articolo 18

Le proprietà della Chiesa potranno essere assoggettate ai pubblici tributi, come i beni degli altri cittadini; eccettuati tuttavia gli edifici destinati al culto divino, i seminari e le case dei Vescovi e dei parroci, i quali saranno immuni da tasse e non potranno mai essere destinati od adibiti ad altro uso.

Articolo 19

I sacerdoti ed i chierici, secolari e regolari, non potranno essere obbligati ad esercitare pubblici uffici che fossero contrari al sacro loro ministero ed alla vita clericale.

Articolo 20

Se in avvenire sorgesse qualche difficoltà sulla interpretazione dei precedenti articoli o su questioni per avventura dagli stessi non contemplate, la Santa Sede ed il Regio Governo procederanno, di comune intelligenza, ad un'amichevole soluzione, in armonia col diritto canonico.

Član 16

Država priznaje katoličkoj crkvi predstavljenoj svojim legitimnim hijerarhijskim vlastima i redovima, obeležje pravnog lica i sposobnost da vrši sva prava koja joj kao takovoj pripadaju.

Član 17

Crkva može, po propisima građanskoga prava, sticati, držati i sa njima slobodno upravljati, kako pokretna tako i nepokretna dobra, namenjena potrebama same crkve i njenih ustanova u zemlji. Stvari koje ona stiče, kao i njene zadužbine nepovredne su isto tako kao i dobra srpskih građana.

Član 18

Svojina Crkve biće podložna javnim nametima, isto tako kao i svojina srpskih građana, sem zgrada namenjenih službi božijoj, seminara i episkopskih i parohijskih domova, koji će biti oslobođeni od svakog nameta i koji se neće moći upotrebiti ni na šta drugo.

Član 19

Sveštenici i klirici neće biti obavezni da vrše javne službe protivne sveštenom pozivu i životu.

Član 20

Ako bi se u buduće pojavile kakve teškoće u tumačenju odredaba ovog konkordata, ili pitanja koja u njemu slučajno nisu predviđena, Vlada Kraljevine Srbije i Sveta Stolica rešavaće ih zajedničkim sporazumom i u skladu sa kanonskim pravom.

Articolo 21

La presente convenzione entrerà in vigore immediatamente dopo la ratifica di Sua Santità il Sommo Pontefice e di Sua Maestà il Re di Serbia.

Articolo 22

Lo scambio delle ratifiche avrà luogo in Roma nel più breve tempo possibile.

Roma, ventiquattro Giugno mille-novecentoquattordici (24 Giugno 1914).

R. Card. Merry del Val

L. s.

Mil. R. Vesnitch

L. s.

Član 21

Konkordat će stati na snagu čim ga svojim potpisom potvrde Njegovo Veličanstvo Kralj Srbije i Njegova Svetost Papa.

Član 22

Izmena potvrda izvršiće se u Rimu u što kraćem roku.

Rim, 24. juna 1914. god.

R. Kardinal Mery del Val Mil. R. Vesnitch

Br. 71.969.

IZ VATIKANA 24. JUNA 1914.

Dole potpisani Kardinal Državni Sekretar ima čast da u dopunu i kao sastavni deo Konkordata saopšti Njegovoj Preuzvišenosti Gospodinu D-ru Milenku R. Vesniću, izvanrednom poslaniku i opunomoćenom Ministru Srbije ovo što sleduje:

Njegova Svetost pristaje da katolici latinskog obreda Kraljevine Srbije upotrebe u Sv. Liturgiji staroslovenski jezik i glagolska slova u onim parohijama koje će posebice naznačiti na osnovi jezika kojim govore dotični parohijani.

Sem toga Njegova Svetost proteže na te parohije odluku Sv. Kongregacije obreda od 18. decembra 1906. Br. 4196 u koliko se njome uređuje upotreba Rimskog obrednika (pri krštenjima, venčanjima, pogrebima i t.d.) kao i pevanje i čitanje molitava, apostolskih poslanica i Evanđelja na srpskom jeziku.

Dall'esemplare a firme autografe e sigilli dei plenipotenziarii in Busta 89 nell'Archivio della segreteria di Stato. Ibid. l'esemplare a firma autografa e sigillo di Alessandro, Principe ereditario di Serbia, con cui, in nome di Re Pietro I e in data di Valievo 25 agosto 1914, ratifica il concordato. Ibid. inoltre una comunicazione a firma autografa del Vesnitch in data di Roma 12 marzo 1915, con cui, al Card. Gasparri, Segretario di Stato di Sua Santità, si dichiara "que le titre et le préambule de l'instrument de la ratification du Concordat portent les deux Contractants en ordre inverse par la faute du copiste et ne doit aucunement porter préjudice à l'ordre consacré pour cette catégorie de documents, et reservant la préséance au Saint-Siège".

Obrednik, Evandelja i molitve o kojima je govor u gornjem stavu - mogu se štampati književnim slovima koja su sada u upotrebi u Srbiji.

Potpisani Kardinal koristi se i ovom prilikom da ponovi Preuzvišenom Gospodinu Ministru izraz svog visokog poštovanja.

R. Kard. Merry del Val.

Preporučujemo Našem Ministru Prosvete i Crkvenih Poslova da ovaj zakon obnaroduje, a svima Našim Ministrima da se o izvršenju njegovom staraju; vlastima pak zapovedamo da po njemu postupaju a svima i svakome da mu se pokoravaju.

4. Hrvatska: narod i Crkva u traženju vlastite organizacije

Iako su područja današnje Republike Hrvatske apsolutnom većinom nastavali Hrvati, stanje je u njima početkom 20. stoljeća bilo mnogo složenije nego u Srbiji i Crnoj Gori. To je prije svega bilo zato

što je, kao što je već bilo spomenuto, državna uprava u njima bila tako ustrojena da je kulturno, političko i upravno komuniciranje među njima bilo otežano.

Gledano iz crkvene perspektive, na cijelom području današnje Hrvatske početkom 20. stoljeća prostirale su se tri crkvene metropolije sa sjedištima u Zagrebu, Zadru i Gorici (Italija).

Zagrebačka nadbiskupija imala je 1900. godine 1.243.836 vjernika u 348 župa, a njezine sufraganske biskupije bile su: Đakovo s 253.770 vjernika u 90 župa, Senj-Modruš s 317.043 vjernika u 134 župe i grkokatolička eparhija Križevci s 25.000 vjernika u 24 župe.

Zadarska nadbiskupija je iste godine brojila 76.500 vjernika i 54 župe. Njezine sufraganske biskupije bile su: Kotor s 13.633 vjernika u 19 župa, Hvar s 56.325 vjernika u 28 župa, Dubrovnik s 68.227 vjernika u 45 župa, Šibenik s 90.909 vjernika u 50 župa i Split-Makarska koja je brojila 184.336 vjernika u 98 župa.

U Goričku metropoliju, osim te nadbiskupije, tada su pripadale sufraganske biskupije s mješovitim talijanskim i hrvatskim stanovništvom: Trst-Kopar u kojoj je bilo malo Hrvata, a imala je 357.825 vjernika u 100 župa, te s mnogo više Hrvata biskupija Poreč-Pula koja je imala 119.180 vjernika u 50 župa i biskupija Krk koja je imala 56.600 vjernika u 20 župa.³²

Odnosima između Katoličke Crkve i državnih vlasti na cijelom tom području, uključujući Crkvu na području današnje Republike Hrvatske, do 1870. godine ravnao je konkordat koji je car Franjo Josip sklopio sa Svetom Stolicom 1855. godine.³³

Konkordat je osiguravao Katoličkoj Crkvi u Austro-Ugarskoj Monarhiji i crkvenim ustanovama slobodan kontakt sa Svetom Stolicom. Školstvo je obvezivao da bude usklađeno s katoličkim naukom, a predviđao je dopuštenje nadležne crkvene vlasti (*missio canonica*) za vjeroučitelje u školama i za predavače na teološkom fakultetu. Nadležnost crkvenih sudova bila je priznata u stvarima vjere, sakramenata, vršenja duhovne službe, crkvenih ženidaba i patronatskih prava, uz iznimku svjetovnih patronatskih prava. U građanskim pravnim pitanjima nadležan je bio državni sud, a priznat je bio imunitet sakralnih prostora, ako to ne bi ugrožavalo javnu sigurnost. Sveta Stolica je prema svojim propisima, u dogovoru s državnim vlastima, mogla osni-

³² Usp.: Ivan VITEZIĆ, „Die Römisch-katholische Kirche bei den Kroaten“, 332-398; Emanuel TURCZYNSKI, „Orthodoxe und Unierte“, 399-478.

³³ Usp.: „Concordato fra Pio IX e Francesco Giuseppe i imperatore d’Austria“, Angelo MERCATI, *Raccolta dei concordati*, 821-830.

vati nove biskupije, a car je imao privilegij pri imenovanju biskupa, koji su prije nastupa na službu pred carem trebali položiti svečanu prisegu. Država se obvezala potpomagati biskupijska sjemeništa za odgoj svećenika, a reguliran je bio i način predlaganja i imenovanja za crkvene službe i njihovo materijalno potpomaganje od strane države. Crkvene ustanove bile su izvorni vlasnici svojih dobara koja su tvorila imovinu i vjerske fondove i mogli su ih koristiti u vlastite svrhe, osim ako bi se crkvena vlast i država u nekom slučaju drukčije dogovorile.

Međutim, nezadovoljan odlukama i naukom Prvoga vatikanskog koncila, vezanim uz nezabludivost i prvenstvo vlasti rimskoga biskupa, Franjo Josip je 1870. godine jednostrano otkazao konkordat. Učinio je to zato što se u Austriji smatralo da se jedna pravna osoba, supotpisnica konkordata, proglašenjem novih dogma bitno promijenila i da je zajednički ugovor time učinila nedjelotvornim.

Jednostrani opoziv konkordata od strane države, koji je vrlo razalostio papu Pija IX., ipak nije mnogo promijenio stvarno stanje Katoličke Crkve na državnom području jer je taj konkordat na unutardržavnom pravnom području te novim zakonima iz 1874. godine bio stavljen izvan snage. Ustvari, istodobno s opozivom konkordata car je zadužio nadležne službe da prirede prijedlog novoga uređenja odnosa države i Katoličke Crkve. Nakon dugoga traženja pravnoga rješenja, učinjeno je to tek nekoliko godina kasnije kad je 21. siječnja 1874. godine proglašen Zakon o uređenju vanjskih pravnih odnosa Katoličke Crkve (*Gesetz über die Regelung der äußeren Rechtsverhältnisse der katholischen Kirche*), koji je općenito nazivan Katolički zakon. Istoga dana stupila su na snagu još tri zakona: Zakon o pravnim odnosima samostanskih zajednica, Zakon o vođenju fondacija i vjerskih zaklada te Zakon o zakonskom priznanju vjerskih zajednica.³⁴

Prema novim zakonima Katolička Crkva je nastavila uživati privilegirani položaj, a država je zadržala pravo veta pri imenovanju na neke crkvene službe i prisvajala pravo nadgledanja teoloških fakulteta, samostanskih zajednica, patronatskih i posjedovnih prava Crkve. Ipak, zbog otkazivanja konkordata dugo su trajali napeti odnosi između Beča i Rima, a normalizirali su se tek za vrijeme ponti-

³⁴ Usp.: Peter LEISCHING, „Römisch-katholische Kirche in Cisleithanien“, Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, IV.: *Die Konfessionen* (Beč: VÖAW, 1985.), 57.

fikata pape Leona XIII., koji je 1883. godine ustvrdio da Crkva nema više neriješenih pitanja s Austrijom, a odnose Crkve i države nastavili su formalno regulirati zakoni iz 1874. godine.³⁵

5. Bosna i Hercegovina: razdoblje buđenja Crkve nakon više stoljeća progona

Kao što je poznato, Berlinski kongres je 13. srpnja 1878. odredio da Austro-Ugarska zauzme Bosnu i Hercegovinu.³⁶

Razdoblje vojne okupacije Bosne i Hercegovine trajalo je do 1908. godine kad su ovi krajevi bili pripojeni Austro-Ugarskoj. Nakon toga, 1910. godine, Bosna i Hercegovina je, naravno pod kontrolom Beča, dobila svoj prvi vlastiti ustav, sabor i vladu, a takvo stanje je potrajalo uglavnom do 1918. godine kad je nastala nova država: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, unutar koje se našla i Bosna i Hercegovina.

Budući da je u Bosni i Hercegovini nakon Berlinskoga kongresa nastupilo posvema novo društveno stanje, trebalo je, između ostaloga, definirati i poziciju Katoličke Crkve u novim prilikama. Tako je, nakon pregovora između Svete Stolice i Austro-Ugarske o novoj crkvenoj organizaciji u Bosni i Hercegovini, pronađeno rješenje te je 8. lipnja 1881. potpisan ugovor između Svete Stolice i austrougarske vlasti za

³⁵ Usp.: Friedrich ENGEL-JANOSI, „Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem Vatikan von der Einnahme Roms bis zum Tode Pius IX.“, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 10/1957), 235; Kora WAIBEL, *Dissertation zur Kündbarkeit des österreichischen Konkordats. Über Möglichkeiten und Folgen einer Abschaffung des Vertrags zwischen der Republik Österreich und dem Heiligen Stuhl vom 5. Juni 1933.* (Wien: 2008.), 19-21., prema: <http://othes.univie.ac.at/3238/>.

³⁶ Usp.: Gabriel NORANDOUNGHIAN, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, 183-184. – Tekst XXV. članka Berlinskog ugovora, kojim je odobrena austrougarska okupacija BiH-a, glasi: „Les provinces de Bosnie et d'Erzegovine seront occupées et administrées par l'Autriche-Hongrie. Le Gouvernement d'Autriche-Hongrie ne désirant pas se charger de l'administration du Sandjak de Novibazar, qui s'étend entre la Serbie et le Montenegro dans la direction sud-est jusqu'au delà de Mitrovitza, l'administration ottomane continuera d'y fonctionner. Néanmoins, afin d'assurer le maintien du nouvel état politique ainsi que la liberté et la sécurité des voies de communication, l'Autriche-Hongrie se réserve le droit de tenir garnison et d'avoir des routes militaires et commerciales sur toute l'étendue de cette partie de l'ancien Vilayet de Bosnie. A cet effet les Gouvernements d'Autriche-Hongrie et de Turquie se réservent de s'entendre sur les détails.“ – Njemačka verzija XXV. članka Berlinskog ugovora objavljena je u *Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, vol. I., (Wien: Landesdruckerei, 1880.), 3.

Bosnu i Hercegovinu (*Convenzione fra la Santa Sede ed il Governo Austro-Ungarico per la Bosnia ed Erzegovina*).³⁷

Prema tom ugovoru predviđena je ponovna uspostava (*ristabilimento*) redovite crkvene uprave. Ta uprava će biti sastavljena od nadbiskupije Sarajevo, koja će biti metropolitanskoga prava, i sufraganskih biskupija Mostar, Banja Luka i Trebinje. Propisano je da će Banjalučkom biskupijom u početku upravljati apostolski upravitelj s biskupskim redom, a biskupiju Trebinje da će i dalje voditi dubrovački biskup. U Sarajevu je bez kašnjenja morao biti osnovan katedralni kaptol, a u Mostaru isti takav kaptol čim to prilike budu dopustile. Za odgoj budućega svećenstva svih tih biskupija određeno je hitno otvaranje pokrajinske bogoslovije na području Sarajevske nadbiskupije, a taj novi kler radit će u pastoralu zajedno s redovnicima.

Sveta Stolica je na kraju, iako je tijekom pregovora s Bečom nastojala to izbjeći, dopustila Caru „privilegij imenovanja nadbiskupa i biskupa u Bosni i Hercegovini (...) u obliku i prema pravilima ustanovljenim za predlaganje na biskupske stolice u njegovu carstvu“.³⁸ Popustila je uz uvjet da se taj privilegij ne spominje u buli ponovnoga ustanovljenja redovite uprave.

Upravo ono što je predviđao ovaj ugovor od 8. lipnja, bilo je određeno u buli ponovne uspostave redovite crkvene uprave *Ex hac augusta* od 5. srpnja 1881.³⁹ Priznajući franjevačkim misionarima velike zasluge u prošlosti, papa Leon XIII. je, kako bi se izbjegla bilo kakva nejasnoća u budućnosti, dokinuo sve privilegije redovnika u Bosni i Hercegovini.⁴⁰

Nakon ponovne uspostave redovite crkvene uprave u Bosni i Hercegovini isti Papa će, 12. listopada 1881., za prvoga biskupa nove biskupije Mostar-Duvno imenovati Paškala Buconjića, dotadašnjeg apostolskog vikara Hercegovine, koji će na toj službi ostati sve do

³⁷ Usp.: *Conventiones de rebus ecclesiasticis*, 23-25; Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati*, 1014-1015.

³⁸ Privilegij imenovanja katoličkih biskupa u Monarhiji bio je dan bečkom caru XIX. člankom Konkordata između pape Pija IX. i cara Franje Josipa od 15. kolovoza 1855. Usp.: Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati*, 825.

³⁹ Usp.: *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, vol. II., (Roma: 1882.), 288-312. Hrvatski prijevod u: *Mladi teolog* 1 (1981.), 79-90 i posebno izdanje BK BiH (Sarajevo: BK BiH, 2006.).

⁴⁰ Usp.: *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, vol. II., 310.

svoje smrti 8. prosinca 1910.⁴¹

Apostolskim pismom *Paterna Illa* (8. srpnja 1890.) vodstvo Trebinjske biskupije uzeto je iz ruku dubrovačkoga biskupa te je uprava njome, istim dokumentom, bila povjerena biskupu Mostara.⁴² Tako je Buconjić postao i apostolski upravitelj Trebinjske biskupije pa se time jurisdikcija mostarskoga biskupa proširila na cijelu Hercegovinu.

Za sarajevskoga nadbiskupa imenovan je 16. kolovoza 1881. Josip Stadler, dotadašnji svećenik Zagrebačke nadbiskupije i profesor fundamentalne teologije na Teološkom fakultetu u Zagrebu, koji je na toj službi ostao sve do 1918. godine.⁴³

Ugovor između Svete Stolice i bečke vlade od 8. lipnja 1881. predviđao je da će za novu biskupiju u Banja Luci biti imenovan apostolski upravitelj s biskupskim redom čija će zadaća biti osnivanje potrebnih ustanova, nužnih za svaku dobro uređenu biskupiju.⁴⁴ Tako je na početku, 25. travnja 1882., za apostolskog upravitelja Banja Luke imenovan sam Stadler, koji je na toj službi bio do 27. ožujka 1884., kada je za apostolskoga upravitelja Banje Luke imenovan fra

41 Usp.: Radoslav GLAVAŠ, *Biskup o. Paškal Buconjić povodom tridesetogodišnjice biskupovanja 1880-1910*, (Mostar: 1910.); Marko PERIĆ; „Život i rad mostarsko-duvanjskih i trebinjsko-mrkanskih biskupa u zadnjih 100 godina“, Petar BABIĆ – Mato ZOVKIĆ (ur.), *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX. i XX. stoljeću. Povijesno-teološki simpozij prigodom stogodišnjice ponovne uspostave redovite hijerarhije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1. i 2. srpnja 1982.* (Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1986.), 275-281.

42 Usp.: *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, vol. X., (Roma: 1891.), 182: mostarskom biskupu se povjerava na upravu Trebinjska biskupija „pro tempore existentem tam in spiritualibus, quam in temporalibus“.

43 O Josipu Stadleru vidi: Ivan VITEZIĆ, „Die Römisch-katholische Kirche“, 362-367; Petar BABIĆ, „Nadbiskup Stadler u svjetlu rimskih arhiva od 1881. do 1903.“, Petar BABIĆ – Mato ZOVKIĆ (ur.), *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX. i XX. stoljeću. Povijesno-teološki simpozij prigodom stogodišnjice ponovne uspostave redovite hijerarhije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1. i 2. srpnja 1982.* (Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1986.), 61-90; Anto PARADŽIK, *Dr Josip Stadler prvi vrhbosanski nadbiskup* (Sarajevo: Nadbiskupski Ordinarijat vrhbosanski, 1968.); Pero ĆORIĆ – Josip LEBO, „Književni opus nadbiskupa Stadlera“, *Mladi teolog* 12 (1986.), 47-54; „Prilozi za bibliografiju o Stadleru“, *Mladi teolog* 16-17 (1990.), 23-63; Želimir PULJIĆ (ur.), *Josip Stadler. Prilozi za proučavanje duhovnog lika prvog vrhbosanskog nadbiskupa* (Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1989.); Pavo JURIŠIĆ (ur.), *Josip Stadler. Život i djelo* (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 1999.).

44 Usp.: *Conventiones de rebus ecclesiasticis*, 24.

Marijan Marković (1884.-1912.).⁴⁵

Za vrijeme austrougarske uprave Katolička Crkva se dosta uspješno i brzo organizirala, što vrijedi kako za biskupije, tako i za dvije franjevačke provincije sa sjedištima u Sarajevu i Mostaru. Osnivane su nove župe i građeni crkveni objekti i organizirano dušobrižništvo. Razvijano je osnovno, srednje i visoko školstvo. Redovničke ženske zajednice su se posebice angažirale oko osnovnoga školstva.⁴⁶ Opismenjavano je stanovništvo i širen vjerski tisak.⁴⁷ Uspješno je djelovalo nadbiskupijsko sjemenište i gimnazija u Travniku te Bogoslovija s visokim teološkim studijem u Sarajevu. Franjevačka provincija u Hercegovini imala je sjemenište i gimnaziju na Širokom Brijegu a Bogosloviju u Mostaru, Franjevačka provincija Bosne Srebrene sjemenište i gimnaziju u Visokom i Bogosloviju u Sarajevu.⁴⁸ Trapisti su imali sjemenište s gimnazijom i visoko teološko učilište u svojem samostanu kod Banja Luke.⁴⁹ Povećavao se i broj vjernika tako da se s 265.788 (18,08%) iz 1879. godine popeo na 434.061 (22,87%) u 1910. godini.⁵⁰

⁴⁵ Usp.: Anto ORLOVAC, „Prvih sto godina banjalučke mjesne crkve“, Petar BABIĆ – Mato ZOVKIĆ (ur.) *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX. i XX. stoljeću. Povijesno-teološki simpozij prigodom stogodišnjice ponovne uspostave redovite hijerarhije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1. i 2. srpnja 1982.* (Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1986.), 263-265; Anto ORLOVAC, „Dr Josip Stadler – upravitelj Banjalučke biskupije“, *Croatica Christiana Periodica* 14 (1984.), 44-63; Ivan DUJMUŠIĆ, „Biskup fra Marijan Marković“, *Vrhbosna* 9 (1909.), 136-138.

⁴⁶ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Pogled na katoličko školstvo u Bosni i Hercegovini u XX. stoljeću“, Vesna RAPO (ur.) *Školstvo u XX. stoljeću: radovi predstavljeni na Stručno-znanstvenom skupu s međunarodnim sudjelovanjem - Zagreb, 25.-27. listopada 2001. godine povodom 100. obljetnice Hrvatskoga školskog muzeja.* Anali za povijest odgoja 2 (Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2003.), 287-309; isto u: *Hrvatska misao* 22 (2002.), 74-95.

⁴⁷ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Pregled katoličke i hrvatske periodike u BiH od 1878. do 1918. s posebnim osvrtom na časopis *Balkan*“, *Hum* 2 (2007.), 82-112.

⁴⁸ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Početci visokoga školstva u Bosni i Hercegovini“, Vlado MAJSTOROVIĆ – Slavica JUKA, *Korijeni i perspektive visokoga obrazovanja u Hercegovini. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u organizaciji Sveučilišta u Mostaru na Filozofskom fakultetu u Mostaru 22. svibnja 2009.* (Mostar: Sveučilište u Mostaru, 2010.), 103-138.

⁴⁹ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Trapistička visoka filozofsko-teološka škola i početak sveučilišnog obrazovanja u Banja Luci“, *Vrhbosnensia* 14 (2010.), 33-56.

⁵⁰ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini (1878.-1903.). Povijesno-teološki prikaz* (Mostar: Teološki institut Mostar, 1994.), 67. – Podaci su preuzeti iz djela: *Statistika mjesta i pučanstva Bosne i Hercegovine po popisu 16. juna 1879. godine* (Sarajevo: Vladina tiskarna, 1880.); *Die Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und der Herzegowina vom 10. Oktober 1910* (Sarajevo: 1912.); Đorđe PEJANOVIĆ, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine*, 40-51.

CONVENZIONE FRA LA SANTA SEDE ED IL GOVERNO AUSTRO-UNGARICO PER LA BOSNIA ED ERZEGOVINA.⁵¹

8 giugno 1881.

Dopo che l'Amministrazione della Bosnia e dell'Erzegovina è stata assunta dal Governo di S. M. Imperiale e Reale Apostolica, la Santa Sede ed il Governo stesso hanno riconosciuto la necessità di provvedere agli interessi religiosi ed ai bisogni spirituali di quelle provincie, mediante un'organizzazione ecclesiastica, che meglio corrisponda alla nuova condizione di cose e renda più libero e più fruttuoso l'esercizio dell'alta missione della Chiesa a beneficio di quelle popolazioni.

Scambiatesi quindi sopra questo importante oggetto le opportune intelligenze tra la Santa Sede ed il Governo della Maestà Sua, e tenuto conto delle difficoltà di vario genere che si frappongono attualmente ad una piena sistemazione delle cose ecclesiastiche ed alla attuazione immediata dei relativi provvedimenti, si è intanto stretto l'accordo sopra i seguenti punti.

Il Santo Padre procederà al ristabilimento della gerarchia ecclesiastica nella Bosnia ed Erzegovina.

Nella città di Serajevo sarà istituito un Arcivescovato del medesimo nome, e ad esso con diritto metropolitico saranno soggette come suffraganee tutte le Sedi Vescovili erette o da erigersi in avvenire nelle due provincie.

SPORAZUM IZMEĐU SVETE STOLICE I AUSTROUGARSKE VLADE ZA BOSNU I HERCEGOVINU

8. lipnja 1881.

Nakon što je Vlada njegova carskoga i kraljevskoga apostolskoga Veličanstva preuzela upravu Bosne i Hercegovine, Sveta Stolica i ista Vlada prepoznale su potrebu da se pobrine za vjerske interese i duhovne potrebe tih pokrajina, posredstvom crkvene organizacije koja bi bolje odgovarala novom stanju stvari i učinila slobodnijim i plodnijim vršenje visokoga poslanja Crkve radi dobra onih naroda.

Pošto su razmijenjene dakle korisne spoznaje o ovom važnom predmetu između Svete Stolice i Vlade njegova Veličanstva, i vodeći računa o poteškoćama raznih vrsta koje u ovom času prave smetnje punom uređenju crkvenih stvari i neposrednom provođenju odnosnih mjera, ipak je sklopljen ugovor o sljedećim točkama.

Sveti Otac će pristupiti ponovnoj uspostavi crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini.

U gradu Sarajevu bit će ustanovljena nadbiskupija istoga imena, a njoj s metropolitanskim pravom bit će podložena kao sufraganska biskupska sjedišta već uspostavljena ili koja će biti uspostavljena u budućnosti u dvije pokrajine.

⁵¹ Usp.: *Conventiones, de rebus ecclesiasticis*, 23-25; Angelo MERCATI, *Raccolta dei concordati*, 1014-1015.

Verrà fondato senza ritardo in Serajevo un Capitolo Cattedrale, il quale sarà per ora composto di quattro Canonici, a ciascuno dei quali il Governo di Sua Maestà Apostolica assegna 2.000 fiorini annui.

Contemporaneamente si erigerà in Banjaluka una Sede Vescovile suffraganea di Serajevo. Sua Santità peraltro la farà governare provvisoriamente da un Amministratore Apostolico con carattere vescovile, nell'intento che si vada preparando convenientemente la fondazione degli istituti necessari ad una ben regolata diocesi. Nell'Erzegovina si erigerà un Vescovato nella città di Mostar, che ne prenderà il nome.

Essendo poi necessario che anche il Vescovo di Mostar sia circondato dal suo Capitolo, ne viene ammessa in principio la erezione, la quale avrà effetto appena le circostanze lo permetteranno.

La diocesi di Trebigne continuerà ad essere amministrata dal Vescovo di Ragusa fino a che fra la Santa Sede ed il Governo di Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica siansi presi speciali accordi per una nuova sistemazione della medesima.

La dotazione delle Sedi summenzionate, nel fermo proposito di aumentarla in avvenire, viene per ora fissata nel seguente modo.

Alla Sede Arcivescovile di Serajevo si assegnano dal Governo Imperiale e Reale, annui fiorini 8.000, a quella di Mostar fiorini 6.000, all'Amministratore Apostolico di Banjaluka fiorini 3.000.

Bez kašnjenja bit će ustanovljen katedralni kaptol u Sarajevu, koji će za sada biti sastavljen od četiri kanonika, svakom od kojih Vlada njegova apostolskoga Veličanstva dodjeljuje 2000 godišnjih forinti. Istovremeno ustanovit će se u Banja Luci biskupsko sjedište sufragansko prema Sarajevu. Njegova Svetost učinit će da njime privremeno upravlja apostolski upravitelj s biskupskim redom, s nakanom da se prikladno pripravlja utemeljenje ustanova potrebnih za dobro uređenu biskupiju.

U Hercegovini će se ustanoviti biskupija u gradu Mostaru, od kojega će uzeti ime.

Budući da je k tomu potrebno da također mostarski biskup bude okružen svojim kaptolom, načelno se dopušta njegovo ustanovljenje, koje će biti učinjeno čim to okolnosti budu dopustile.

Trebinjskom biskupijom će nastaviti upravljati dubrovački biskup sve dok između Svete Stolice i Vlade njegova carskoga i kraljevskoga apostolskoga Veličanstva ne budu napravljeni posebni ugovori radi novoga uređenja iste.

Prihod gore spomenutih sjedišta, s čvrstom nakanom da ga se u budućnosti poveća, zasada je određen na sljedeći način.

Nadbiskupskom sarajevskom sjedištu carska i kraljevska Vlada dodjeljuje 8000 godišnjih forinti, onom mostarskom 6000 forinti, banjalučkom apostolskom upravitelju 3000 forinti.

Nell'Archidiocesi di Serajevo verrà aperto per ora e senza ritardo un Seminario provinciale che soddisfi ai bisogni non solo dell'Archidiocesi, ma ancora delle altre diocesi suffraganee, affinché per questo mezzo si formino abili soggetti del Clero secolare, che si occupino alacramente del sacro ministero e nella cura delle anime insieme al Clero regolare, cui, attesi i lunghi servizi prestati alla Chiesa, sono da usarsi i dovuti riguardi. Il Governo di Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica fornirà i mezzi occorrenti a tale istituto.

Il Santo Padre, in base al nuovo ordine di cose stabilitosi nella Bosnia e nella Erzegovina, volendo mostrare piena fiducia e riconoscenza verso Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica che, colla Sua generosità e con i suoi impegni per lo avvenire, contribuisce sì efficacemente al bene ed incremento di quelle Chiese, concede alla stessa Maestà Sua il privilegio di nomina dell'Arcivescovo e dei Vescovi nella Bosnia e nell'Erzegovina.

Questo privilegio, del quale peraltro non si farà menzione nella Bolla di erezione della Gerarchia, sarà esercitato da Sua Maestà nella forma e colle regole stabilite per la presentazione alle Sedi Vescovili del suo Impero.

Il Santo Padre nel procedere alla nomina dell'Amministratore Apostolico di Banjaluka, riguardo alla scelta della persona, avrà in considerazione i desideri che saranno manifestati da Sua Maestà l'Imperatore.

U Sarajevskoj nadbiskupiji za sada i bez kašnjenja bit će otvoreno pokrajinsko sjemenište koje neka zadovolji potrebe ne samo Nadbiskupije nego također drugih sufraganskih biskupija, kako bi se po ovom sredstvu odgojili vješti subjekti svjetovnoga klera, da se revno brinu o svetoj službi i u dušobrižništvu zajedno s redovničkim klerom, kojemu, s obzirom na dugo služenje Crkvi, treba iskazivati dužni obzir. Vlada njegova carskoga i kraljevskoga apostolskog Veličanstva davat će potrebna sredstva toj ustanovi.

Sveti Otac, na osnovi novoga reda stvari koji je nastupio u Bosni i u Hercegovini, želeći pokazati puno povjerenje i priznanje prema njegovu carskom i kraljevskom apostolskom Veličanstvu koje, svojom darežljivošću i svojim zauzimanjima za budućnost, doprinosi tako učinkovito dobru i porastu tih Crkava, dopušta istom njegovu Veličanstvu povlasticu imenovanja nadbiskupa i biskupâ u Bosni i u Hercegovini.

Tu povlasticu, o kojoj međutim neće biti spomena u buli uspostave hijerarhije, vršit će njegovo Veličanstvo u obliku i s pravilima ustanovljenim za prijedlog imenovanja za biskupska sjedišta u svem Carstvu.

Sveti Otac će u pristupanju imenovanju banjalučkoga apostolskog upravitelja, glede izbora osobe, imati na pameti želje koje će iskazati njegovo Veličanstvo Car.

Il Santo Padre concede a Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica l'indulto di nominare alle prebende canonicali dal Governo Imperiale e Reale dotate: al quale effetto il Vescovo proporrà al Governo di Sua Maestà una terna di ecclesiastici che giudicherà più degni; resterà però eccettuata la prima fra le dette prebende, la quale in seguito della raccomandazione della stessa Maestà Sua verrà conferita da Sua Santità.

In fede di che i sottoscritti, con la debita autorizzazione di Sua Santità e di Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica, appongono la loro firma al presente atto scritto in doppio originale.

Roma il 8 Giugno 1881.

Il Segretario di Stato di Sua Santità
(Firm.) L. Card. Iacobini
L'Ambasciatore di Austria-Ungheria
presso la S. Sede
(Firm.) Conte Ludovico Paar.

Sveti Otac daje njegovu carskom i kraljevskom apostolskom Veličanstvu povlasticu da imenuje na kanoničke prebende koje će carska i kraljevska Vlada opskrbljivati: radi toga biskup će Vladi njegova Veličanstva predložiti trojicu crkvenih osoba koje smatra najdostojnijima; ostat će ipak izuzeta prva od rečenih prebenda, koju će nakon preporuke istoga njegova Veličanstva dodijeliti njegova Svetost.

U vjeri u to potpisnici, s potrebnim ovlaštenjem njegove Svetosti i njegova carskoga i kraljevskoga Veličanstva, dodaju svoj potpis na ovaj pisani akt u dvostrukom izvorniku.

Rim, 8. lipnja 1881.

Državni tajnik njegove Svetosti
(Potpis) Kard. L. Iacobini
Veleposlanik Austro-Ugarske kod
Svete Stolice

(Potpis) Grof Ludovico Paar

LEGAL FRAMEWORK FOR ACTIVITY OF THE CATHOLIC CHURCH IN MONTENEGRO, SERBIA, CROATIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY AND SOME DATA ABOUT CATHOLICS THERE

Summary

The condition of the Catholic Church in the early 20th century on the territory of today's Montenegro, Serbia, Croatia, and Bosnia and Herzegovina was extremely complex and very different from the situation today. This article analyzes church circumstances at that time examining demographic facts regarding Catholics, church organization, and legal regulation of relations between Church and state at the time.

Catholics lived as a small community in Montenegro and Serbia. Their situation in Montenegro was governed by a contract between the state and the Holy See

Tomo VUKŠIĆ, „Pravni okvir djelovanja Katoličke Crkve i neki podaci o katolicima krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Crnoj Gori, Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“, 345-377

(1878) and they had an archdiocese with headquarter in the city of Bar. On the other side, the legal status of the Catholic Church in Serbia, where there was no diocese, was not resolved until 1914, when a concordat with the Holy See was signed. However, this concordat was not implemented due to the outbreak of the First World War.

In the region of today's Croatia, Catholics were a majority almost everywhere. The legal status of the Church, which was organized in three major metropolitan districts (Zagreb, Zadar, Gorica), was arranged firstly through a concordat between the Holy See and Austria-Hungary in 1855, and later under special laws enacted in 1874.

In order to regulate the position of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina, where Catholics represented about 18 percent of the population, the Austro-Hungarians in 1881, before the establishment of new dioceses and the appointment of new bishops, signed a special agreement with the Holy See.

All of these agreements with the Holy See, except the one of 1855, which ceased to be valid after 1870, signed by individual countries and implemented at the beginning of the 20th century are presented here in the original language and in translation.

Key words: *the position of the Church, concordats, Montenegro, Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, the number of Catholics and number of other believers, the church organization.*

Translation: Darko Tomaševića and Kevin Sullivan